

Počátky křesťanství

Vznik křesťanství jako historický proces

- Bohatá výzkumná tradice – dějiny bádání
- Důkladně zmapované prameny

Kde vzniklo křesťanství?

Jak zkoumat počátky křesťanství

- texty?
- kde a jak se utvářely skupiny, které můžeme na základě určitých kritérií označit za křesťanské
 - Termín „Christianoi“ : „a právě v Antiochii byli učedníci poprvé nazváni křesťany“ (Sk 11,26) – datace *Skutků*...
- Nejstarší prameny
 - Literární památky a role literatury mezi ranými křesťany?
 - V rozmezí 60–100 let po smrti Ježíše dochovány zmínky od 1 židovského autora a 3 Římanů

- Flavius Iosephus se zmiňuje o Ježíšovi při popisu popravy Jakuba (rok 62), „bratra Ježíše, který byl nazýván Kristus“ (Židovské starožitnosti XX.200)
 - Plinius Mladší
 - Shrnutí těchto mimokřesťanských zmínek
 - Ježíš žil v Judeji, měl bratra Jakuba a jeho následovníci mu říkali Kristus (pomazaný)
 - Byl popraven za vlády císaře Tiberia (14-37 n. l.), v době, kdy Pilát Pontský byl římským prefektem v Judeji
 - I po jeho smrti měl následovníky, křesťany
 - Tyto prameny zcela nedostatečné pro pochopení křesťanského učení
- Křesťanství jako “pověra” (*superstitio*; používá rovněž Tacitus a Suetonius) a “politický spolek” (*hetaeria*; v souladu se zařazením do dobrovolných spolků – lidé se do nich nerodí, ale vstupují)
 - “Novost” křesťanství jako problém
 - viz Frolíková: Rané křesťanství očima pohanů. Praha: H&H 1992.

Prameny z křesťanského prostředí

- Ježíšovo evangelium (euangelion - dobrá zpráva) bylo zpočátku předáváno ústně (kázání, příběhy, hymny, debaty)
- Orální tradice možná, dokud byli Ježíšovi přímí žáci/následovníci živí
- Nejdříve psal Pavel (ač nebyl přímým žákem, ca 50.-60. léta 1. stol. n. l.)
 - V jeho dopisech ale spíš důraz na Krista než na Ježíše učitele
- Sepisování evangelií začalo po roce 70 (kdy také Římané zničili Chrám v Jeruzalémě)
- **Archeologická evidence** až do 3. století v podstatě chybí

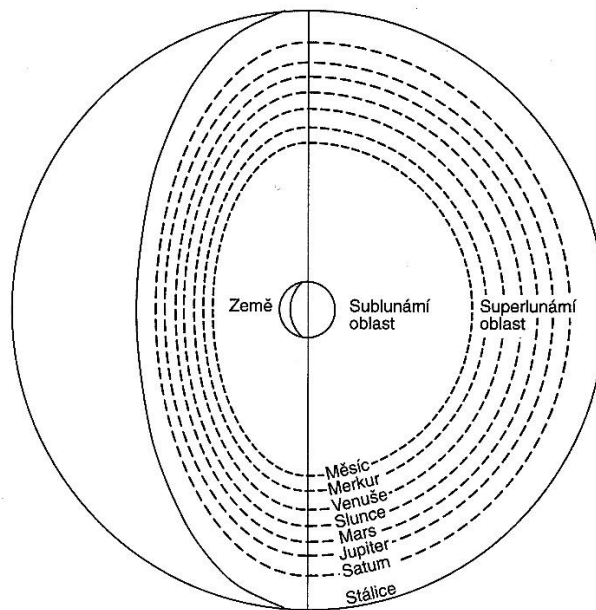
Problémy hledání počátků

- Odlišitelnost od judaismu?
- Odlišitelnost od dalších dobových „voluntary associations“?
- Sociální struktura křesťanů?

- Rituální praxe raných křesťanství

HISTORICKÝ KONTEXT: Helénismus

- Internacionalizace
 - Jednotný jazyk: *koiné*
 - Ptolemaiovská revoluce

Ptolemaiovský kosmos

- Sublunární sféra: „vrťkáva štěstěna (*fortuna, týché*)“

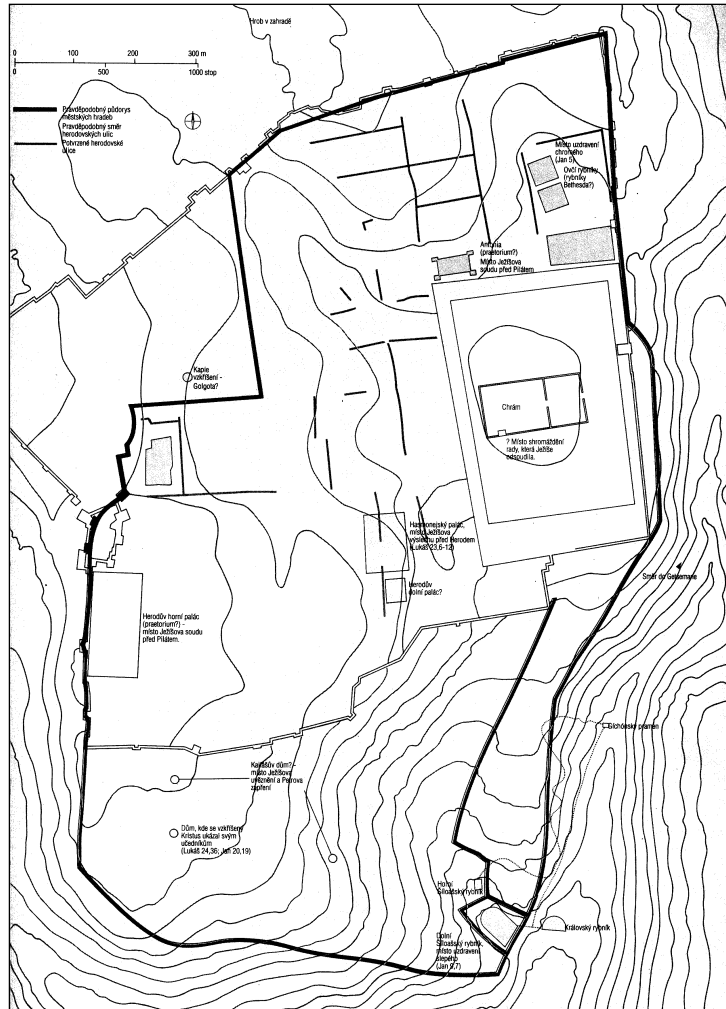

Ísis

- Synkretismus
 - Plútarchos: „oni tomu říkají ‚*synkretismus*‘, tedy ‚společné kréťanství““
- Posílení utopických tendencí na úkor lokativních (J. Z. Smith)
- Posílení abstraktnějšího chápání božstev
- Rozvoj osobní zbožnost

HISTORICKÝ KONTEXT: Judaismus

- „JUDAISMUS“ – etnický pojem, vytvořený v opozici vůči pojmu „HELÉNISMUS“
- Kult semitského etnika orientovaný na Jeruzalémský Chrám – východní chrámový stát
 - Výzva helénismu – římské obsazení a reakce
 - vojenské řešení 63 př.n.l. Pompeius Magnus dobyl východní břehy Středozemního moře, Judea pod správou Říma
 - Římané v očích Židů – helenizovaní + pohané
 - zachovat zdání chrámového státu (kolaborace s Římany)
 - ústup do ústraní od politických záležitostí
 - posílení separace Židů od zbytku obyvatelstva
 - pevnější přimknutí k židovskému zákonu a jeho dodržování
 - Židé nahlíženi skepticky ze strany Řecko-římského světa
 - vznik tradice mučedníků
 - saduceové
 - farizeové: přenos chrámové zbožnosti do shromáždění (*synagogé*) a rodinného společenství – zaměření na Tóru
 - esejci: izolace, apokalyptika
 - zélóti
 - časy vhodné pro proroky, mesiáše a rebely a jejich následování

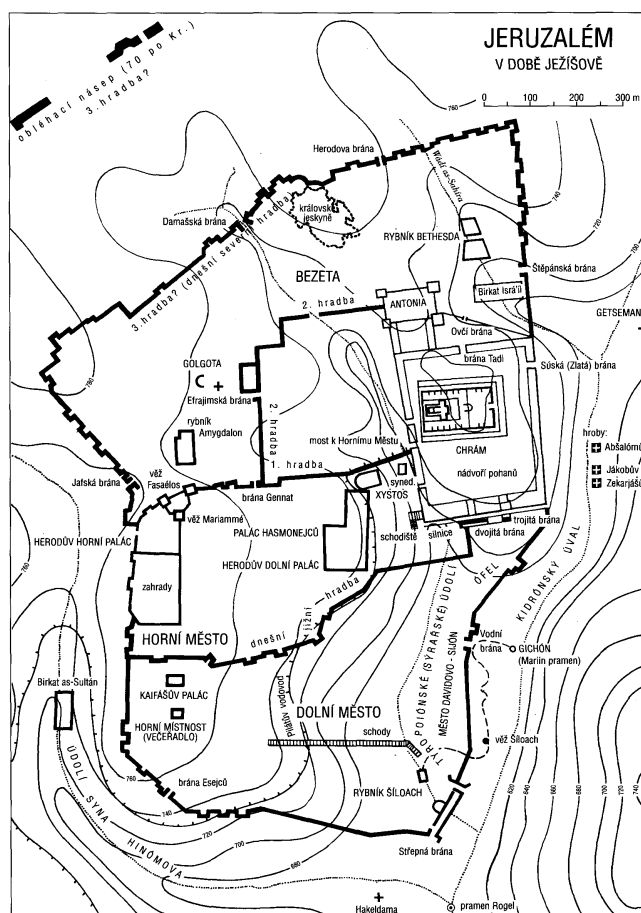

Jeruzalém v době Ježíšově

Hlavní ulice v dnešním Starém městě sledují směr ulic doby novozákonní, ale jinak je prakticky vše pohřbeno pod novějšími stavebními vrstvami. Kolem zlomu letopočtu byl Jeruzalém prosperujícím městem s novými herodovskými budovami. K jeho destrukci došlo během římského obléhání o jednu generaci později (líčí ji např. Josephus Flavius , nebo Lukáš 21,20-24).

Plán je založen na archeologických výzkumech, přesto stále zůstává mnoho nejasného. Vyznačeny jsou pravděpodobné městské hradby, i když např. poloha severních hradeb je stále předmětem diskuse. Uvedená podoba je z doby 41-43 n.l.

Pouze vyznačené části ulic ukazují archeologickými výzkumy potvrzené herodovské ulice.

Jeruzalém v době Ježíšově

Přesná je lokalizace: Ježíšova učení v chrámu, jeho učení na Olivové hoře o zničení Jeruzaléma a posledních věcech (Mk 13), odchod do zahrady v Gestemane a jeho zatčení na onom místě.

Problémy rekonstrukce místopisu pašijí souvisejí s vyvrácením Jeruzaléma v roce 70 a politikou Římanů, kteří po roce 135 na jeho zříceninách Římané založili osadu Aelia Capitolina a novozákonní Jeruzalém tak byl prakticky vymazán z povrchu zemského. Není známo, kde mohla ležet ona horní místnost, ve které se konala poslední večeře, ani kde se konala schůzka rada ve velekněžově rezidenci ani místo ukřižování a vzkříšení.

Hrob spásy se snažili ukrýt před zraky lidí. S velkou námahou sem nanosili hlinu a pokryli svatou jeskyni v hloubce mohutným násypem. Na něm zřídili Afrodítino zákoutí. (Eusebios, *Vita Const. III*, 26.)

Nevěřící ukryli místo okolo Lebky hluboko v suti a tím je zvýšili, ačkoli bylo kdysi níž, tak jako dnes. Potom obehnali zdí celé místo vzkříšení a Lebku, vydláždili je kameny, postavili Afrodítě chrám a v něm postavili její sochu, aby ti, kteří tam uctívali sochu Krista, budili dojem, že uctívají Afrodítu, a aby tak časem pravý důvod, proč bylo místo uctíváno, upadl v zapomnění. (Sózomenos, *HE II*, 1).

- Rok 70: Pád chrámu
 - ROZDĚLENÍ CEST: vznik křesťanství a rabínského judaismu jako reakce na novou situaci
 - až do čtvrtého století je vhodné uchopit různé proudy „křesťanství“ a „židovství“ ve škále postojů od markionismu na jedné straně (radikální odložení židovství) po židovství toho druhu, pro který postava Ježíše neměla žádný význam
- JUDAISMUS: od Chrámu k synagoze a Tóře
 - Diaspora– v 1. stol. n. l. žila většina Židů mimo Palestinu
 - židovská identita, Judea stále považována za domov, ale život mimo ni; muži starší 20 let platili daň na podporu chrámu)
 - Chrám nedostupný – kulturní život vázán na synagogy, písmo a zvyky
 - Důležité prostředí pro udržování a šíření křesťanství v pozdějších letech – síť vztahů
 - Lk 4,16-21: „Přišel do Nazareta, kde vyrostl. Podle svého obyčeje vešel v sobotní den do synagogy a povstal, aby četl z Písma. Podali mu knihu proroka Izaiáše; otevřel ji a našel místo, kde je psáno: ‚Duch Hospodinův jest nade mnou; proto mne pomazal, abych přinesl chudým radostnou zvěst; poslal mne, abych vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu, abych vyhlásil léto milosti Hospodinovy.‘ Pak zavřel knihu, dal ji sluhovi a posadil se; a oči všech v synagoze byly na něj upřeny. Promluvil k nim: „Dnes se splnilo toto Písmo, které jste právě slyšeli.“

Římská říše

- teritorium o velikosti celého Středomoří
- velká mobilita, již od dob Alexandra Velikého, lidé cestovali “se svými božstvy”
- křesťanství jako jedna z mnoha náboženských alternativ
- obyvatelé Římské říše mohli uctívat mnoho státem podporovaných božstev, mohli se zasvěcovat do nových kultů, aniž by museli některý opustit
- Židé a křesťané, jako zástupci striktního monoteismu namísto toho žádali, aby lidé opustili předešlé kultury a uctívali pouze Boha (konverze).

Náboženství v Římské říši

- dobrovolné spolky a mysterijní kulty
- potřeba osobní zbožnosti (zajištění v tomto světě i po smrti), věštění (astrologie, věštby, magie)
- sdružování lidí do spolků s jednotícím zájmem (a často se sponzorem) - pohřební spolky, cechy, náboženské spolky...
- mysterijní kulty (často také z východních oblastí Středomoří) jako odpověď na tuto poptávku
- iniciace do mystérií tajná, emocionálně intenzivní, rituály vázané na mýty, odměna v podobě očištění od hříchu, spása teď (i po smrti), individuální ochrana od daného božstva (například bezpečná plavba, vyléčení z nemoci): Eleusínská mystéria, kult boha Mithry, kult bohyně Ísidy
- Jak se křesťanství mohlo jevit tehdejšímu pozorovateli – jeden z podobných kultů s iniciací formou křtu

Helénismus a křesťanství

- Smith, Jonathan Z., *Drudgery Divine: On the Comparison of Early Christianity and the Religions of the Late Antiquity*. Chicago: Chicago University Press 1994.
- srovnávání: genealogie vs. homologie
 - křesťanství jako „mysterijní kult“, „volní asociace“, pohřební spolek“ apod.
 - příklad: termín *christos*
 - dobová židovská literatura: královská titulace
 - eseji: dva mesiášové
 - Pavel: přezdívka (významová vyprázdněnost vs. nenaplněnost)
 - synoptici: speciální titul (viz Marek – mesiášské tajemství)
 - Janovo evangelium: jediné používá v řeckém textu přepis hebrejského originálu

Perspektiva současného bádání

- Posun od obsahu textů k dokladům o praxi
 - Počátky křesťanství jako vytváření knih (křesťanské skupiny jako helénistické „literární komunity“)
 - Počátky křesťanství jako uzpůsobení programu hostin:

Sociálně funkcionalistická perspektiva

- identitotvorný aspekt (Social identity theory):
 - Vznik křesťanství jako ustavení specifických komunit budujících svoji identitu s odkazem na Ježíše a jeho prostřednictvím na „dědictví Izraele“
 - analýza sociálních sítí
 - Vznik křesťanství jako ustavení sítě slabých sociálních vazeb mezi námořníky, obchodníky a řemeslníky ve středomořském prostoru

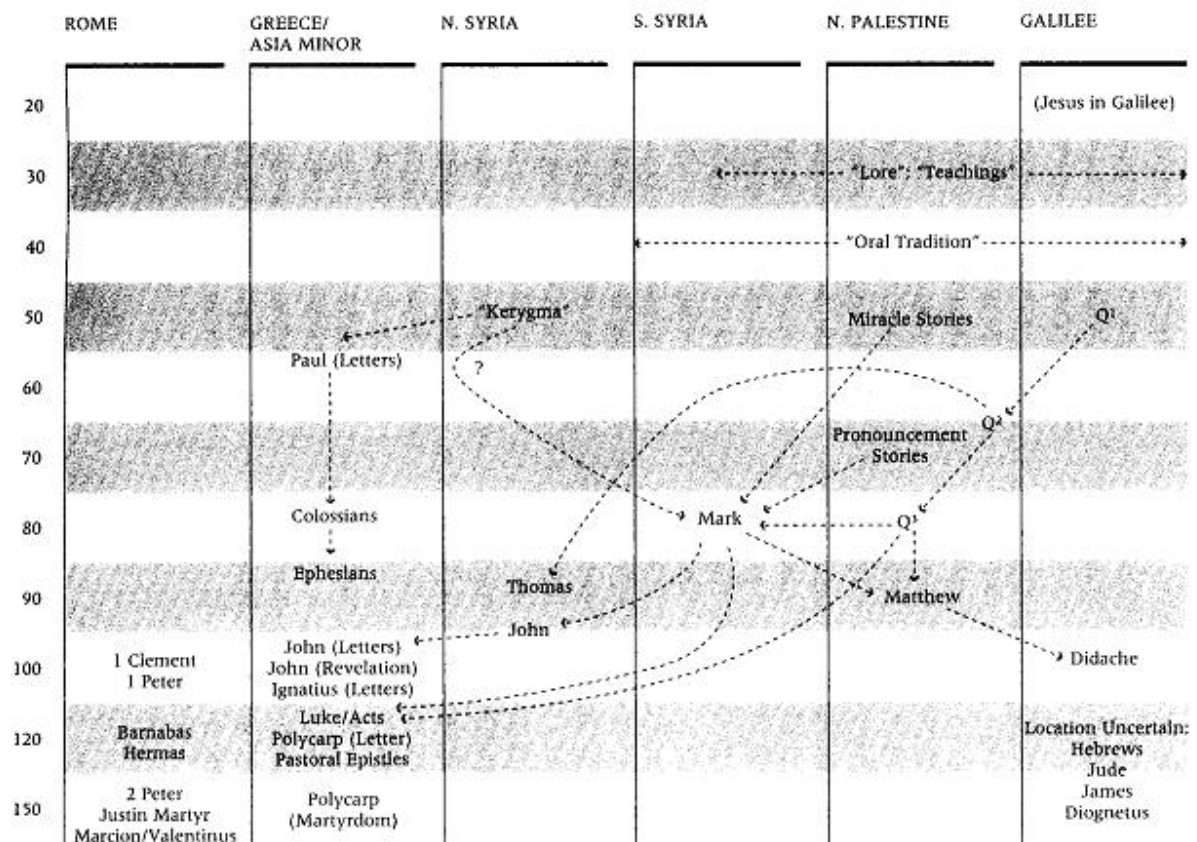
PRAMENY K POČÁTKŮM KŘESŤANSTVÍ V LETECH 50-150

- Apokryfní × kanonické?
 - Terminologie:
 - Bible (*tó biblĭon* – kniha, knížka, listina)
 - Starý zákon × Hebrejská bible
 - Septuaginta (Alexandrie, řecky, 3.-1. stol. př. n. l.) × palestinský kánon Hebrejské bible (Palestina, 1.-2. stol. n. l.)
 - knihy, které jsou v Septuagintě, ale nejsou v palestinském kánonu, se nazývají deuterokanonické

- **Křesťanský kánon:** židovské posvátné spisy v rozsahu Septuaginty (Starý zákon) + 27 vybraných raně křesťanských textů (Nový zákon) – vyvíjí se v průběhu zhruba tří století
- *Lk 4,16-21:* „Přišel do Nazareta, kde vyrostl. Podle svého obyčeje vešel v sobotní den do synagógy a povstal, aby četl z Písma. Podali mu knihu proroka Izaiáše; otevřel ji a našel místo, kde je psáno: ‚Duch Hospodinův jest nade mnou; proto mne pomazal, abych přinesl chudým radostnou zvěst; poslal mne, abych vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu, abych vyhlásil léto milosti Hospodinovy.‘ Pak zavřel knihu, dal ji sluhovi a posadil se; a oči všech v synagóze byly na něj upřeny. Promluvil k nim: „Dnes se splnilo toto Písmo, které jste právě slyšeli.“
- prameny k počátkům křesťanství v letech 50-150:
 - zlomkovité a nahodile dochované
 - proces utváření různých tradic
 - jazyk = řečtina (100 %)
 - forma = kodex (kniha)
- hlavní **žánry** raně křesťanské literatury (typologie): listy, sbírky výroků, evangelia, skutky, apokalypsy
- Listy:
 - **Autentické listy Pavla z Tarsu** (*Corpus Paulinum*): Ř, 1K, 2K, 1Te, Ga, Fp, Fm
 - **Pavlovské pseudepigrafy** (Pseudopaulina): Ef, Ko, 2Te, 1Tm, 2Tm, Tt
 - Pastorační epištoly (adresovány jednotlivcům, ale obsahují ve skutečnosti instrukce pro celou obec): 1-2 Tm, Tt
 - Pavlovské pseudepigrafy nezařazené do Nového zákona: *List Laodikejským, Třetí list Korintským.*
 - Žd: Pavla se nedovolává, mylně mu připisován tradicí. Ježíš jako „kněz na věky podle řádu Melchisedechova“
 - Katolické listy (určeny všem, narozdíl od Pavlových listů): 1-2P, 1-3J, Jk, Ju
- Sbírký výroků:
 - **Sbírka Q.**

- *Evangelium podle Tomáše* - asi třetina výroků má paralelu v Q
- Evangelia:
 - **Mk, Mt, L** (synoptická evangelia)
 - **J**
 - další mnohá evangelia...
- Skutky:
 - *Skutky apoštolů*
 - *Skutky Petrovy, Skutky Tomášovy...*
- Apokalypsy (zjevení):
 - *Zjevení Janovo*
 - Termíny k dohledání: apokalyptika, eschatologie, chiliasmus, milenarismus

Burton L. Mack a „přepisování počátků křesťanství“

Směry raného křesťanství (1. stol.) Burton L. Mack a jeho typologie

- Ježíšovská hnutí
 - Komunita okolo sbírky Ježíšových výroků (Q), později pojatá do *Mt* a *Lk*
 - ježíšovská škola” vytvářející protomarkovskou tradici anekdotických příběhů (*chreiai*)
 - skupina “pravých učedníků” okolo gnostického *Tomášova evangelia*
 - “shromáždění Izraele” okolo Ježíšových zázraků použitých v *Mk* a *Jan*
 - “Sloupy církve” v Pavlově korespondenci a *Lk*
- Kristovská hnutí–
 - Na základě Pavlova díla
 - –Místo Ježíšova učení a jeho “škole” důraz na Ježíšovu smrt jako událost zakládající křesťanské společenství–
 - Rozpracovávají koncepty mučednictví, vzkříšení a transformace Ježíše v božského Krista
 - –V kultovním životě Kristus v hymnech, modlitbách a rituálním jídle
- Kristovská a Ježíšovská hnutí – společné rysy
 - Ježíš jako zakladatel (ale v mýtotvorbě různě profilován)
 - rituální vazba na společné jídlo
 - reformní apel

Dějiny křesťanství:

- proces mýtotvorby a sociálního formování

Úkol: srovnání listu Galatským a Skutků

- *Ga* 1,16-20: „Tehdy jsem nešel o radu k žádnému člověku, ani jsem se nevypravil do Jeruzaléma k těm, kteří byli apoštoly dříve než já, nýbrž odešel jsem do Arábie a potom jsem se zase vrátil do Damašku. **Teprve o tři léta později jsem se vydal do Jeruzaléma, abych se seznámil s Petrem, a zůstal jsem u něho dva týdny. Nikoho jiného z apoštolů jsem neviděl, jen Jakuba, bratra Páně.**“
- *Ga* 2,1-10: „**Potom jsem se po čtrnácti letech znovu vypravil do Jeruzaléma spolu s Barnabášem a vzal jsem s sebou i Tita.** Šel jsem tam na Boží pokyn a těm, kteří jsou ve zvláštní vážnosti, jsem v soukromí předložil evangelium, které zvěstují pohanům, aby snad moje nynější i dřívější úsilí nebylo nadarmo. Ale ani Titus, který tam byl se mnou a je Řek, nebyl přinucen, aby se dal obřezat, jak chtěli ti, kteří předstírali, že jsou bratří, a pokoutně se mezi nás vetřeli s úmyslem slídit po naší svobodě, kterou máme v Kristu, aby nás uvedli do

otroctví zákona. (...) Vždyť ten, který dal Petrovi sílu k apoštolství mezi židy, dal ji také mně k službě mezi pohany. Když poznali milost, která mi byla dána – **Jakub a Petr a Jan, kteří byli uznáváni za sloupy církve – podali mně a Barnabášovi pravici na stvrzení naší dohody, že my půjdeme mezi pohany a oni mezi židy.** Jen žádali, abychom pamatovali na jejich chudé, a právě o to jsem vždy horlivě usiloval.

- Pavel již krátce po svém obrácení „svými důkazy, že Ježíš je Mesiáš (*hoti hutos estin ó christos*), přiváděl do úzkých damašské židy“ (Sk 9,22), poté se kvůli ohrožení přesunul do Jeruzaléma, kde se „mohl na všem podílet s apoštolý a všude směle mluvil ve jménu Páně“ (9,28), aby o něco později z pověření jeruzalémské církve kázal spolu s Barnabášem evangelium v Antiochii (SK 11,22-26).